

психологів, соціальних педагогів тощо можуть упевнено відповісти на запитання «Що я вмюю?». Тому так важливо, нарешті, визначитися з необхідним переліком умінь та навичок, які б не лише виконували роль атрибутів професійної підготовки, а й були важливими орієнтирами у професійному становленні майбутнього фахівця. Саме вони забезпечують суб'єктивне відчуття постійної позитивної динаміки основних характеристик особистісної та професійної готовності. Встановлення таких індикаторів є не настільки простим, як видається на перший погляд, а тому потребує глибокого аналізу, адекватного науково-методичного забезпечення і подальших емпіричних досліджень.

Висновки. Таким чином, проведений нами аналіз, а також феноменологія наявних проблем у сфері професійного становлення майбутніх психологів, беззаперечно переконують нас у тому, що цей процес потребує розробки цілого комплексу емпірико-дидактичних корелятивів, які виступатимуть одночасно не лише орієнтирами, а й індикаторами їхньої професійної підготовки.

Бібліографічні посилання

1. **Бондаренко А. Ф.** Психологическая помощь: теория и практика / А. Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпрес, 1997. – 216 с.
2. **Головаха Е. И.** Психология человеческого взаимопонимания / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К., 1990. – 245 с.
3. **Карпенко З. С.** Аксіопсихологія особистості / З. С. Карпенко. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. Агенція», 1998. – 216 с.
4. **Маркова А. К.** Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 314 с.
5. **Напрасна О. Б.** Індивідуально-психологічні особливості когнітивно-стильових характеристик навчальної діяльності студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. Б. Напрасна. – К., 2004. – 20 с.
6. Психологічний довідник учителя : у 4 кн. / упоряд. В. Андрієвська // за заг. ред. С. Максименка. – К. : Главник, 2005. – 112 с. (Кн. 3. – С. 44–47).
7. **Студенікін А. А.** Вплив когнітивного стилю особистості на процес спілкування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А. А. Студенікін. – К., 1999. – 16 с.

Надійшла до редколегії 22.04.2011.

УДК 159.9.072

С. Д. Алексєєнко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ АКЦЕНТУАЦІЇ ХАРАКТЕРУ ПІДЛІТКІВ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ

Розглянуто питання професійного самовизначення підлітків. Експериментально досліджено взаємозалежність акцентуації характеру і професійних уподобань підлітків.

Ключові слова: професійне самовизначення, підліток, акцентуація характеру.

Рассмотрены вопросы профессионального самоопределения подростков. Экспериментально исследовано взаимовлияние акцентуации характера и профессиональных предпочтений подростков.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, подросток, акцентуация характера.

Interference accentuation of character and professional preferences of teenagers. Questions of professional self-determination of teenagers are considered. Interference accentuation of character and professional preferences of teenagers is experimentally investigated.

Key words: professional self-determination, teenagers, accentuation of character.

Становлення ринку праці в Україні потребує нового підходу до проблеми самореалізації особистості в професійній діяльності як в інтересах самої особистості, так і в інтересах суспільства. Тому особливої значущості набувають питання успішного професійного самовизначення підлітків під час навчання в загальноосвітній школі. Успіх вирішення цієї проблеми значною мірою визначається сформованістю у підлітків здатності до свідомого вибору професії, яка розглядається як здібність до пізнання своїх індивідуальних особливостей («образ Я»), аналізу професій та прийняття рішень на основі співставлення вказаних типів знань.

Основою для такого підходу є розгляд професійного самовизначення як процесу формування ставлення особистості підлітка до себе як до суб'єкта майбутньої професійної діяльності. Співставлення індивідуальних особливостей підлітків з вимогами професії, яку вибрали, можна досягти в процесі включення їх у професійні проби, які становлять завершений цикл конкретних робіт, направлених на виявлення та формування професійно важливих якостей, характерних для певної професії.

Важливою вимогою формування особистісного смислу вибраної професійної діяльності підлітків є націленість на досягнення кінцевого результату, направлена на отримання професії; співставлення програми реалізації професійного вибору; самоконтроль його адекватності.

Оцінка здібностей підлітків до свідомого вибору професії забезпечується комплексним вивченням їхніх індивідуальних особливостей за допомогою взаємопов'язаних методів, спрямованих на вияв діяльнісних характеристик особистості (характер, поведінка) та самооцінки результатів розвитку професійного самовизначення. Формування здібностей до свідомого вибору професії здійснюється поетапно на кожній віковій сходинці в процесі навчання та позаурочної діяльності. У результаті підготовки підлітків до свідомого вибору професії у них повинні сформуватися базові (основні) знання та вміння.

Таким чином, формування у підлітків здатності вибору професії спрямовано на вияв і розвиток мотиваційно-потребної сфери особистості, можливостей самореалізації у вибраній професійній діяльності. На усіх цих етапах підліток виступає в якості суб'єкта професійного вибору і при цьому враховується весь комплекс факторів, що впливають на структуру особистості в цілому [2; 3; 4].

Підлітки, зрозумівши глибинний зміст і цінність вибору як самостійного інтелектуального і вольового акту, який стверджує власне «Я», знаходять самоідентичність і готовність взяти на себе відповідальність за свій вибір. Тому проблема професійного самовизначення підлітків є особливо актуальною.

У роботах провідних вчених у галузі профорієнтації: М. М. Захарова, В. Д. Симоненка, М. П. Тименка, Б. О. Федоришина, С. М. Чистякової та інших наполегливо порушуються питання про необхідність формування у сучасних юнаків та дівчат умінь самостійного пошуку та аналізу знань про різні види професійної діяльності. Одним з дійових засобів отримання інформації про сучасні професії є професіографія. У педагогічній теорії та практиці накопичено значний досвід використання засобів професіографії у професійному самовизначенні молоді. Питання науково-методичного забезпечення професіографічних досліджень знайшли відображення в дослідженнях М. К. Гусева, О. М. Іванової, С. Я. Карпіловської, В. В. Колінька, М. С. Янцури, Г. І. Левігуровича, О.Є. Яціпіна. Більшість розробок пристосовано виключно для вирішення завдань з психології пра-

ці, ергономіки, інженерної психології, профвідбору, профконсультації та професійного навчання. Значний внесок у розвиток проблем профорієнтації та професіографії зробили такі відомі українські вчені як В. П. Зінченко, В. М. Мадзігон, Є. М. Павлютенков, О. М. Пехота, В. В. Савченко, В. Д. Симоненко, М. П. Тименко, Б. О. Федоришин та інші. Однак вказані дослідження не розкривають у повній мірі проблему впливу акцентуації характеру підлітків на вибір професії.

Правильний вибір трудового шляху підлітками значною мірою залежить від достовірної інформації про майбутню професію та адекватних уявлень про свої психофізіологічні якості і властивості, серед яких помітну роль відіграє акцентуація характеру.

Мета дослідження полягала у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці наявності взаємозалежності акцентуації характеру та професійних уподобань підлітків. Реалізація мети дослідження зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- провести діагностику групи підлітків, яку склали учні 9-х класів у кількості 120 осіб стосовно визначення акцентуації характеру за допомогою методики К. Леонгарда «Визначення акцентуації характеру»;
- визначити професійні переваги при виборі професії підлітками за допомогою методики Дж. Барета «Профорієнтаційний тест 1: професійні заняття» та «Профорієнтаційний тест 2: назва професій» [1];
- дослідити існування взаємозалежності акцентуації характеру та професійних уподобань підлітків.

Процедура обробки результатів дослідження носила комплексний характер і передбачала отримання інформації щодо наявності певної акцентуації характеру та професійних уподобань у підлітків.

Інтерпретуючи результати, отримані за допомогою методики К. Леонгарда «Визначення акцентуації характеру», нами було виявлено наявність у підлітків певної акцентуації характеру та індивідуальний ступінь прояву цієї акцентуації.

Під час дослідження було виявлено такі типи акцентуацій: демонстративний, педантичний, застрягаючий, збудливий, гіпертивний, екзальтований, емотивний. Визначивши кількісний показник акцентуації за методикою К. Леонгарда «Визначення акцентуації характеру», ми отримали такі результати. Процентне співвідношення акцентуацій у вибірці підлітків склало: демонстративний – 6,7 %, педантичний – 10 %, застрягаючий – 10,8 %, збудливий – 16,8 %, гіпертивний – 17,5 %, екзальтований – 9,1 %, емотивний – 20,8 %, невизначений – 8,3 %.

Найчисельнішою виявилася група підлітків з емотивною акцентуацією характеру, її мають 25 із 120 досліджуваних. Менш чисельними є групи підлітків із гіпертивною та збудливою акцентуаціями (відповідно 21 і 20 досліджуваних). Найменше серед підлітків зустрічається демонстративна акцентуація характеру (8 із 120 досліджуваних). Незначну кількість складає група підлітків із невизначеним типом акцентуації (10 з 120 досліджуваних). У 60 % досліджуваних ступінь прояву акцентуації сягає відмітки від 19 до 24 балів.

У ході проведення методики Дж. Барета «Профорієнтаційний тест 1: професійні заняття» та «Профорієнтаційний тест 2: назва професій» нами було одержано загальні результати відповідно до типу акцентуації. Інтерпретуючи отримані дані на більш конкретному рівні, ми дійшли висновків, що кожному типу акцентуації притаманні особливі кількісні і якісні показники професійних уподобань.

Аналізуючи результати тестування демонстративного типу акцентуації за проффорієнтаційним тестом Дж. Барета, визначено, що показники вибору професії домінують по професіях, які пов'язані з мистецтвом (М 68/64). Це може свідчити, що люди цього типу тяжіють до професій, які дають вільний вибір і можливість використовувати свою інтуїцію та акторське обдарування. Високий показник вибору професій ми також маємо по професіях, котрі пов'язані з організаці-

єю (О 80/71), оскільки людям цього типу притаманні риси, що допомагають координувати роботу інших людей. Найнижчі показники вибору професій мають місце по професіях, котрі пов'язані з експериментальною діяльністю (Е 14/5), тому що вони вимагають схильності до аналізу та точності.

Аналізуючи результати тестування педантичного типу за профорієнтаційним тестом Дж. Барета, визначено, що показники вибору професій домінують по професіях, які пов'язані з експериментальною діяльністю (Е 82/81), тому що люди цього типу схильні до діяльності, що потребує високої точності, індивідуального графіка роботи та встановлення індивідуального її темпу. Низькі показники вибору професій мають місце по професіях, котрі пов'язані з фізичною працею, оскільки вона потребує високої фізичної активності, а для людей педантичного типу притаманні риси, які не дозволяють виконувати роботу швидко і якісно одночасно, що блокує її виконання взагалі.

Згідно з результатами тестування застрягаючого типу за методикою Дж. Барета «Профорієнтаційний тест 1: професійні заняття» та «Профорієнтаційний тест 2: назви професій», показники вибору професій склали суттєву перевагу по професіях, які пов'язані з організацією (О 97/92) та бізнесом (Б 74/62). Такий стан пояснюється тим, що для людей цього типу характерно відчуття впевненості, незалежності та можливості виявити себе. Має місце потреба в досягненні високих результатів. Значимим є також показник вибору професій по професіях, які пов'язані з мистецтвом (М 51/39), що зайвий раз свідчить про те, що люди цього типу акцентуації тяжіють до професій, які дають свободу і можливість використовувати свою інтуїцію. Низькі показники вибору професій мають місце по професіях, які пов'язані зі сферою соціальної роботи (С 8/9). Робота в цій сфері потребує не тільки уміння спілкуватися з людьми, основне завдання полягає у вмінні зосередитися на цих людях.

Аналізуючи результати тестування збудливого типу за методикою Дж. Барета, бачимо, що показники вибору професій домінують по професіях, які пов'язані з фізичною працею (Ф 84/77) та мистецтвом (М 60/57). Це пояснюється тим, що люди цього типу акцентуації наділені хорошими фізичними даними, а також мають такі риси як охайність, добросовісність у роботі. Низькі показники вибору професій ми маємо по професіях, пов'язаних зі словом (СЛ 12/5) та соціальною роботою (С 11/5), що пояснюється низькою контактністю.

Показники вибору професій за методикою Дж. Барета «Профорієнтаційний тест 1: професійні заняття» та «Профорієнтаційний тест 2: назви професій» гіпертивного типу акцентуації домінують по професіях, які пов'язані з експериментальною діяльністю (Е 67/63) та мистецтвом (М 55/48), тому що людям цього типу притаманні відчуття нового, оптимізм, енергійність та жага діяльності. Низькі показники маємо у сфері бізнесу (Б 5/17), що пояснюється несерйозним ставленням до обов'язків. Людям цього типу акцентуацій не рекомендована робота в умовах жорсткої дисципліни.

Інтерпретація результатів тестування екзальтованого типу акцентуацій за методикою Дж. Барета дала такі результати: домінують показники вибору професій, що пов'язані з фізичною працею (Ф 72/68) та мистецтвом (М 67/62). Такі результати мають своє пояснення: для людей цього типу акцентуацій характерний вибір професій, які пов'язані зі сферою мистецтва, більше того – конкретно ті види мистецтва, які передбачають нечасті контакти з аудиторією та художні види спорту. Також має місце вибір професій, пов'язаних із близькістю до природи. Низький показник вибору професій по професіях, пов'язаних зі сферою бізнесу (Б 10/10) та організацією (О 18/10), що обумовлено невмінням приймати рішення, реагувати в критичних ситуаціях та за наявності високого ризику.

Аналіз тестування емотивного типу акцентуації за методикою Дж. Барета дав такі результати: домінують показники вибору професій по професіях, пов'язаних

зі сферою мистецтва (М 91/73) та експериментальною діяльністю (Е 84/73), оскільки людям цього типу акцентуацій відповідає діяльність, яка потребує емоційної оцінки, співпереживання, відсутності формальних рамок та обмежень. Низький показник вибору професій ми маємо по професіях, які пов'язані з прийняттям рішень – це сфери бізнесу (Б 28/10) і організації (О 15/10). Має місце низький рівень контактності, пов'язаний зі спілкуванням, – це сфери соціальної роботи (С 21/10) та слова (СЛ 17/10).

З метою виявлення статистичного зв'язку між отриманими показниками по «Профорієнтаційному тесту 1: професійні заняття» та показниками вибору професій, які були отримані в ході проведення «Профорієнтаційного тесту 2: назви професій» нами був проведений кореляційний аналіз.

Виявлено кореляційний зв'язок між показниками по професійних заняттях та показниками вибору професії практично по усіх типах акцентуації: демонстративному ($r = 0,865$ при $p < 0,006$), педантичному ($r = 0,913$ при $p < 0,004$), застрягаючому ($r = 0,787$ при $p < 0,019$), збудливому ($r = 0,885$ при $p < 0,005$), гіпертивному ($r = 0,923$ при $p < 0,004$), екзальтованому ($r = 0,826$ при $p < 0,012$), емотивному ($r = 0,891$ при $p < 0,006$). По невизначеному типу акцентуації коефіцієнт кореляції Пірсона дорівнює $r = 0,6269$ при $p < 0,132$, що говорить про незначущий кореляційний зв'язок.

Аналіз результатів емпіричного дослідження показав, що для кожного типу акцентуації характерні певні професійні переваги при виборі професій, що підтверджує нашу гіпотезу про існування взаємозалежності акцентуації характеру та професійних уподобань підлітків.

У результаті проведеного теоретичного та практичного дослідження впливу акцентуації характеру підлітків на вибір професії ми ще раз переконалися в актуальності і важливості цієї проблеми, оскільки підлітковий вік є періодом інтенсивного освоєння нового середовища, налагодження контактів із новим оточенням, що впливає на становлення характеру підлітка та його особистість у цілому, а також впливає на ефективність професійного самовизначення підлітка.

Підводячи підсумки ми дійшли таких **висновків**:

Високий рівень професійної направленості являє собою якісну особливість структури мотивів особистості, яка відображає єдність інтересів і характерологічних особливостей підлітків, що знаходяться на етапі професійного самовизначення.

Значну роль у формуванні професійної спрямованості підлітків відіграють характерологічні особливості особистості та рівень розвитку їхніх здібностей.

Для вибору професії акцентуєваними підлітками необхідна така організація діяльності, яка б активізувала протиріччя між вимогами професії та їхнім особистісним сенсом для підлітків.

Вибір професії підлітками значною мірою залежать не лише від мотивації, а й від характерологічних особливостей, що були сформовані під впливом акцентуації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми, яка пов'язана з професійним самовизначенням підлітків певного типу акцентуації характеру. На подальше вивчення чекають питання: дослідження змісту, умов праці на професійні переваги молоді з метою визначення постійних та змінних факторів професійної спрямованості; впливу параметрів компонентів професій на зміст професійної освіти; дослідження психолого-педагогічних умов залучення до професіографічної діяльності учнів 5 – 6 класів з метою їх більш раннього професійного самовизначення; розробки методичного забезпечення професіографічної діяльності учнів при дослідженні професій.

Бібліографічні посилання

1. Баррет Дж. Проверь себя / Дж. Баррет. – СПб. : Питер, 2007. – 256 с.

2. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с.

3. Теоретичні і методичні основи профорієнтації учнів загальноосвітніх шкіл та психолого-педагогічний відбір абітурієнтів на педагогічні спеціальності вищих навчальних закладів / укл. В. В. Вареник та ін. – Черкаси : ЧНУ, 2006. – 128 с.

4. Тюшев Ю. В. Выбор профессии: Тренинг для подростков / Ю. В. Тюшев. – СПб. : Питер, 2008. – 160 с.

Надійшла до редакції 9.02.2011.

УДК 159.98 :61

В. В. Корнієнко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРО ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОСІБ ІЗ ФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ

Розглянуто психологічні механізми дезадаптації осіб із фізичними вадами, які впливають на формування гармонійної «Я-концепції». Це дає підставу для розробки шляхів, які формуватимуть гармонійну «Я-концепцію» осіб із фізичними вадами.

Ключові слова: особистість, фізичні вади, відчуття неповноцінності, соціально-психологічна дезадаптація, гармонійна «Я-концепція».

Рассмотрены психологические механизмы дезадаптации лиц с физическими недостатками, которые влияют на формирование гармоничной «Я-концепции». Это дает основание для разработки путей, формирующих гармоничную «Я-концепцию» лиц с физическими недостатками.

Ключевые слова: личность, физические недостатки, чувство неполноценности, социально-психологическая дезадаптация, гармоничная «Я-концепция».

Psychological mechanisms of a disadaptation of persons with physical defects which influence on their formation of harmonious “I-concept” surveyed in the article. It gives grounds for working out of the ways forming harmonious “I-concept” of persons with physical defects.

Key words: personality, physical defects, feeling of inferiority, social-psychological disadaptation, harmonious “I-concept”.

Спираючися на думку Л. С. Виготського про те, що у осіб із важкою фізичною патологією існує факт обмеженої життєдіяльності як прояв феномену соціальної дезадаптації, що впливає на якість змістовних стосунків і залежить не скільки від патології, як від тих наслідків, що формуються нею, було проведено велику кількість досліджень як вітчизняними, так і зарубіжними вченими.

Для реалізації змістовних відносин людини з оточуючим світом, на думку Б. С. Братуся [2, с. 395], **необхідна організована активність людини та її діяльність, інтегрована єдністю усіх індивідуальних особливостей особистості, характерологічних рис та їхніх властивостей** [13].

Дослідники з проблеми генезу існування особистості (С. Д. Максименко, В. М. Синьов, В. О. Моляко та ін.) відзначають, що наявність у особи фізичної вади впливає на її соціалізацію не безпосередньо, а опосередковано через почуття соціальної неповноцінності внаслідок нерівності життєвих статусів [9].

А. А. Бодалев (1982) указував на існування залежності між сприйняттям своєї зовнішності та самооцінкою особистості [2].